

ОҒЗАКИ БЎЛМАГАН МУЛОҚОТНИНГ “EFL” (ИНГЛИЗ ТИЛИ ХОРИЖИЙ ТИЛ) ДАРСЛАРИДА ТУТГАН ЎРНИ

Сабитова Ирода Сражиддиновна,

Ислом Каримов номли ТошДТУ катта ўқитувчиси

Калит сўзлар: *Оғзаки бўлмаган мулоқот, дарс, масофа, юз ифодаси, имо-ишоралар, ҳис-туйғу.*

Оғзаки бўлмаган мулоқот – бу оғзаки нутқнинг таъсирини сезиларли даражада оширадиган “ҳиссиётлар тили”, инсоннинг ижтимоий ривожланишининг маҳсули, оғзаки бўлмаган тил (имо-ишоралар) нафақат оғзаки хусусиятларини (овоз, тембр, нутқ темпини) қамраб олади. Шунингдек, ҳаракатланиш услуби, ўзини тутиши, кийиниш услуби, шу жумладан, соч турмаги, ташқи кўриниши ва кийимларини ўз ичига олади. Бу оғзаки бўлмаган нутқнинг “ўқиш” тили, суҳбатдошнинг имо-ишорасини ўзаро тушунишга ёрдам беради.

Бошланғич мактаб даврида хорижий тилни, яъни инглиз тилини иккинчи тил сифатида ўрганиш ўқувчилар учун фойдалидир, чунки бу ёш ўқувчилар янги билимларни ўрганиш ва англаш учун катта имкониятга эгадир. Бошланғич мактаб ўқувчилари жонли ва фаоллиги сабабли аниқ, мазмунли, визуал маълумотларни осонгина қайта ишлашга қодирлар. Бошланғич мактаб синфларида маъруза ўқиш ноўриндир, чунки ёш ўқувчилар тақлид қилиш қобилятига эга ва улар актёрликни яхши кўради. Шу сабабли, бошланғич синфнинг инглиз тили ўқитувчилари ўз ўқувчиларининг билим ва физиологик хусусиятларини ҳисобга олишлари ва ўқитишнинг самарали стратегияси, яъни оғзаки бўлмаган нутқни кўллашлари жоиздир.

Оғзаки бўлмаган мулоқот бу – “мулоқотга киришувчи ўзининг табиий хусусиятларидан фойдаланган ҳолда, бошқа мулоқотдошига маълумот етказиши ва инстиктив равишда ўзига хос маъно бериши жараёнидир” [3] деб тарифланади. Бу бошланғич мактабнинг EFL (инглиз тили хорижий тил сифатида

ўрганиладиган) синфида катта аҳамият касб этади. Масалан, бу ўқувчиларнинг сўз бирикмаларини, жумлаларини ва диалогларини тушуниши ва эслашига ҳисса қўшиши мумкин. Оғзаки бўлмаган мулоқотнинг 3 та тармоғи бор: 1) параллель тил 2) прксемика ва 3) кинесетика. Браун ва Эйстерхолд сўзларига биноан, параллель тил нутқ пайтида овознинг баландлиги, жаранглилиги ва тезлиги кабилардан фойдаланиш билан боғлиқдир [11]. Бу эса бизнинг ҳис-туйғуларимизни яққол намойиш қилиши мумкин. Масалан, “Мен ғазабланмайман” демоқчи бўлганимизда, овоз баландлигимизни ўзгартирсак ёки “йўқ” сўзини чизсак, у турли хил ҳиссий хабарларни етказиши мумкин. Просемика – бу бошқалар билан мулоқот қилишда масофадан тўғри фойдаланиш воситасидир ва уни 4 га ажратамиз:

(а) тегиниш ва 18 дюм оралиғидаги самимий масофа, кўпинча яқин оила аъзолари ёки энг яқин дўстлар орасида қўлланилади;

б) шахсий дўстлик, 18 дюмдан 4 фунтгача, кўпинча оддий дўстлар ёки ўқитувчилар ва талабалар орасида ишлатилади;

(с) 4 дан 12 фунтгача бўлган ижтимоий масофа кўпинча ишларда ишлатилади;

(d) жамоат масофаси, 12 фунтдан ортиқ ва бу расмий маросимларда, масалан, маъруза залларида ишлатилади. Ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги масофа кўпинча шахсий масофа ҳисобланади. Агар ўқитувчи ўқувчига синфдаги масофадан яқиндан мурожаат қилса, демак, бунда кўпинча ўқитувчи бирор нарсани етказишни хоҳлайди, масалан, ўқувчининг диққатини ўқишга қаратишни. Оғзаки

бўлмаган мулоқотнинг учинчи тури-кинесетика. Кинесетика – бу тана ҳаракатини ўрганадиган фан бўлиб, имо-ишоралар, қоматни тутиш, тақлид қилиш ва кўз билан алоқа қилишни ўз ичига олади. Нэйлнинг сўзларига кўра, “Имо-ишорали тилдан фойдаланиш ўқув жараёнида муҳим элемент ҳисобланиб, у талабалар ва ўқитувчилар ўртасидаги позиция, юз ифодаси ва имо-ишоралар орқали маънони ифодалашдир” [7]. Фотосурат, мимика ва имо-ишораларни кинесетика деб аташ мумкин. Бу оғзаки бўлмаган мулоқотнинг муҳим туридир ва инглиз тилини ўқитиш ва ўрганишда муҳим роль ўйнайди. EFL (инглиз тили хорижий тил сифатида ўрганиладиган) синфларда оғзаки бўлмаган мулоқотдан фойдаланиб тил ўрганиш, ёш ўрганувчиларнинг хорижий тилни ривожлантириши учун жуда муҳим аҳамият касб этади. Бу ўқувчиларга янги билимларни яхшироқ тушунишига ва эслаб қолишига ёрдам беради. Бундан ташқари, бу ўқувчиларга ўқитувчиларнинг кўрсатмалари ва фикрларини яхшироқ тушунишига ундайди. Шу орқали, ўрганиш ва ўқитиш самарадорлигини ошириш мумкин [5].

Кўплаб ўқитувчилар оғзаки бўлмаган мулоқотнинг аҳамиятини ва интенсив ўқишнинг етишмаслигини эътибордан четта қолдиради. Бундан ташқари, баъзи ўқитувчилар ҳатто ушбу мулоқотдан фойдаланганда тана қисмларини нотўғри ишлатишади. Масалан, битта ўқитувчи ўқувчиларга “қулоқ сол” деганида, у фақат қулоғига ишора қилиш ўрнига, кўрсаткич бармоғини лаблари олдида юқорига кўтарган. Кўрсаткич бармоғини юқорига кўтариш, одатда, ўзбекчада “битта” деган маънони англатади, бу эса ўқувчиларни саросимага солиши мумкин. Шунинг учун, биз ушбу ҳолатга катта аҳамият беришимиз ва EFL (инглиз тили хорижий тил сифатида ўрганиладиган) синфларида имо-ишора тилидан қандай қилиб тўғри фойдаланишни тушунишимиз зарур.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, бошланғич мактаб ўқувчилари жонли ва

фаоллиги сабабли аниқ, мазмунли, визуал маълумотларни осонгина қайта ишлашга қодирлар ва ушбу синфларда маъруза ўқиш ноўриндир [10]. Шунинг учун, бошланғич синфнинг инглиз тили ўқитувчилари ўз ўқувчиларининг билим ва физиологик хусусиятларини ҳисобга олишлари ва ўқитишнинг самарали стратегияси, яъни оғзаки бўлмаган нутқни ишлатишлари лозим.

Оғзаки бўлмаган нутқ мулоқот ўрнини босиш, таъкидлаш, тўлдириш ва тартибга солиш функцияларига эга. Шунингдек, у бошланғич мактабларнинг EFL (инглиз тили хорижий тил сифатида ўрганиладиган) синфларида муҳим роль ўйнайди. Биринчидан, бу бошланғич синф ўқувчиларига янги билимларни янада яхшироқ тушунишга ва эгаллашга ёрдам бериши мумкин. Масалан, ўқитувчилар биринчи босқич талабаларига тана қисмлари ҳақидаги луғат атамаларини ўргатганда, сўзларнинг талаффузини аниқлаб беришлари ва сўзларнинг маъносини бошқа сўзлар билан айтиб бериш ўрнига ўз таналарининг тегишли қисмларини кўрсатишлари. Шунингдек, оғзаки бўлмаган мулоқотда ўқувчиларга феъл ва феълли ибораларни ўргатиш жуда самаралидир.

Total Physical Response (TPR-умумий жисмоний жавоб) - бошланғич мактабларнинг EFL (инглиз тили хорижий тил сифатида ўрганиладиган) синфларида самарали ўқитиш усули ҳисобланади. Жеймс Эйшр томонидан таклиф қилинган TPR(умумий жисмоний жавоб) - бу тил ва жисмоний ҳаракатни мувофиқлаштиришга асосланган ўқитишнинг бир туридир [1]. TPR (умумий жисмоний жавоб)да ўқитувчилар ўз ўқувчиларига мақсадли тилда кўрсатмалар беришади ва талабалар тегишли ҳаракатни бажаришлари керак. Сўзларни ва тегишли ҳаракатларни такрорлаш орқали болалар ўзларининг онгида ўзаро боғлиқликни ўрнатиши мумкин. Масалан, ўқитувчилар ўз ўқувчиларига “эшикни кулфлаш” иборасининг маъносини ўргатганда, синфдаги калит билан тегишли ҳаракатларни амалга ошириш мумкин. Бу

оғзаки тушунтиришга қараганда аниқроқ ва самаралироқдир. Кейин талабалар “эшикни кулфлаш” иборасини такрорлашлари ва тегишли ҳаракатларни бажаришлари мумкин.

Иккинчидан, имо-ишора тили ўқувчиларга ўқитувчиларнинг кўрсатмалари ва фикрларини яхшироқ тушунишга ёрдам беради. Голден-Мидов ва Сингер маълумотларига кўра, тингловчилар кўпинча бу хабар имо-ишора билан етказилганда маърузачининг сўзларида етказилган хабарни тушунишлари осонроқ [4]. Байва Мехрабиан оғзаки бўлмаган нутқ мулоқотнинг 6 та функциясидан бирининг ўрнини босувчи деб таклиф қилишди [2], [6]. Баъзан, одамлар оғзаки бўлмаган хатти-ҳаракатлардан бошқаларнинг нима демоқчи эканлигини тушуниш мумкин. Масалан, талаба саволга қандай жавоб беришни ўйлаётганда, бошқа талабалар ҳам ўзлари билганларини баҳам кўришни исташлари мумкин ва бу ҳолат талабаларнинг фикрларини бузиши мумкин. Айтиш пайтда ўқитувчи бошқа ўқувчиларга сукут сақлаш кераклигини айтиб бериш учун кўрсаткич бармоғини лабларига қўйиши мумкин. Бу оғзаки кўрсатмалардан яхшироқдир, чунки ўқитувчининг сўзлари талабанинг фикрлашига ҳалақит бериши мумкин.

Бундан ташқари, ўқитувчилар хатти-ҳаракатларга оид тахминларни етказиш учун кўз билан алоқа қилишдан фойдаланишлари мумкин. Масалан, оғзаки бўлмаган нутқни қўллаш орқали ўқитувчи ўқувчиларига ўзларининг хатти-ҳаракатлари ҳақида мулоҳаза

юретишларига ёрдам бермасдан, уларни жазолашларига ёрдам беради.

Учинчидан, оғзаки бўлмаган мулоқот ўқитувчиларга синфдаги муҳитни тартибга солишда кўмак бўлади. Масалан, ўқитувчилар табассум, тезкор нутқ ва бўрттирилган ҳаракатлар билан ижобий синф муҳитини тарғиб қилиши ва ўқувчиларни рағбатлантириши мумкин. Талабалар интроверт, уятчан ёки саволларга жавоб беришдан қўрқсалар, ўқитувчилар жилмайиш, бош ирғаш, диққатни жамлаш нигоҳи билан ва кўрқувларини юмшатиш ва ўзларининг ғояларига қизиқишни кўрсатиш учун олдинга эгилиб уларни рағбатлантириши мумкин. Шунингдек, тегиниш ўқувчиларнинг муаммоларини енгиллаштирувчи усулдир.

Хулоса қилиб айтганда, оғзаки бўлмаган мулоқот ўқитувчиларга билимларни ўргатишда ва синфларни бошқаришда ёрдам бериши мумкин. Агар ўқитувчилар ўз синфларида оғзаки бўлмаган мулоқотдан тўғри фойдалана олсалар, ўрганиш ва ўқитиш самарадорлигини ошириш мумкин. Ўқитувчилар кўпинча оғзаки бўлмаган нутқ воситаларидан фойдаланиш онгига эга эмаслар ва ўз тилларининг маъносини қўллаб-қувватловчи кўрсатмалардан фойдаланмайдилар. Шунингдек, улар ноўрин темпдан фойдаланишлари ёки оғзаки бўлмаган сигналларни ҳаддан зиёд ортиғи билан ишлатишлари мумкин [8]. Бу шунинг англатадики, ўқитувчилар, айниқса, янги бошлаган ўқитувчилар, оғзаки бўлмаган мулоқотни ўзларининг дарс жараёнига киритиш учун зарур бўлган билим ва тайёргарликка эга эмаслар.

Адабиётлар:

1. Эйшер Жеймс. Иккинчи тилни ўрганишда TPR (умумий жисмоний жавоб)усули . “Замонавий тил журнали”, 1969.- 53, 3-176.
2. Бай Живан. Маданиятлараро оғзаки бўлмаган мулоқот. Пекин, Хитой: Чет тилини ўқитиш ва татқиқот матбуоти., 1999.
3. Экмэн Пол. Инсон қиёфасидаги ҳиссиёт. Нью-Йорк, NY: Кембридж университети матбуоти. ,1982.
4. Голден-Мидов S., & М.А.Сингер. Болаларнинг қўлларидан катталарнинг қулоқларига қадар: имо-ишора ўргатиш ва ўрганишда ривожланиш психологияси, 2003.-39, 509-520.

5. Гуан, Янгксианг. Оғзаки бўлмаган мулоқот ва коледжда инглиз тилини ўқитиш. Жинг Жи Ши, 2004.-02, 90-91.
6. Мехрабиан, Альберт. Оғзаки бўлмаган нутқ. Чикаго, IL: Aldine-Atherton. , 1972.
7. Нейл С.Р. Синфдаги оғзаки бўлмаган. Нью-Йорк, NY: Роутледж. 1991.
8. Стаматис П.Ж. Синфдаги ўзаро муносабатларда оғзаки бўлмаган мулоқот: Ушлаб кўришнинг педагогик истиқболлари. Таълим психологиясидаги электрон тадқиқотлар журналы, 2011.- 9 (3), 1427-1442.
9. Су Жий. Бошланғич мактабда инглиз тили ўқитувчисининг оғзаки бўлмаган хатти-ҳаракатлари бўйича мажуд вазиятни ўрганиш. Сичуан университети, 2015. <http://cdmd.cnki.com.cn/Article/CDMD-10636-1015373341.htm> дан олинган
10. Чжоу Квян. Boshlang'ich maktabni ingliz tilini o'qitish bo'yicha mujassamlangan strategiyalarni dastlabki o'rganish. Jiangnan universiteti, 2013. <http://cdmd.cnki.com.cn/Article/CDMD-10295-1013242186.htm> dan olingan
11. Браун Стивен ва Жоди Эйшерхолд. Тилдаги мавзулар ва ўқитувчилар учун маданият. Мичиган университети нашриёти, [c]2004 .-211 p.

Sabitova I. The role of non-verbal communication in efl (English as foreign language) classes. *Communication is necessary to people's daily life. It can be divided into two types: verbal communication and nonverbal communication. Many people pay great attention to the accuracy and fluency of the verbal communication and overlook the importance of nonverbal communication, which plays an essential role in people's daily communication. Nonverbal communication can help people express their emotions and deliver information. Non-verbal communication sharing that it includes facial expressions, eye contact, tone of voice, body posture and gestures, and positioning within groups. It may also include the way we wear our clothes or the silence we keep. Non-verbal communication plays a great role in having a successful communication inside and outside the classroom. However, it is worth noticing that through our experience, classes with low percentage of using body language have difficulty in communication and thus have unsuccessful outcomes. Teachers should know about the importance of non-verbal communication and how it affects communicating with their learners.*

Сабитова И. Роль невербальной коммуникации на классах efl (английский как иностранный язык). *Общение необходимо в повседневной жизни людей. Его можно разделить на два типа: вербальное общение и невербальное общение. Многие люди уделяют большое внимание точности вербального общения и упускают из виду важность невербального общения, которое играет важную роль в повседневном общении людей. Невербальное общение может помочь людям выразить свои эмоции и передать информацию. В невербальном общении, включаются выражение лица, зрительный контакт, тон голоса, положение тела и жесты. Это может также включать в себя то, как мы носим нашу одежду, или молчание, которое мы храним. Невербальное общение играет большую роль в успешном общении внутри и за пределами класса. Однако стоит отметить, что, по нашему опыту, классы с низким процентом использования языка тела испытывают трудности в общении и, следовательно, имеют неудачные результаты. Учителя должны знать о важности невербального общения и о том, как оно влияет на общение с учениками.*